

Μανόλης Σέργης*, «Ο Έβρος του Διονύση Χαριτόπουλου (εν έτει 1967) στο διήγημά του

Πηγή: <http://www.paratiritis-news.gr/.....>

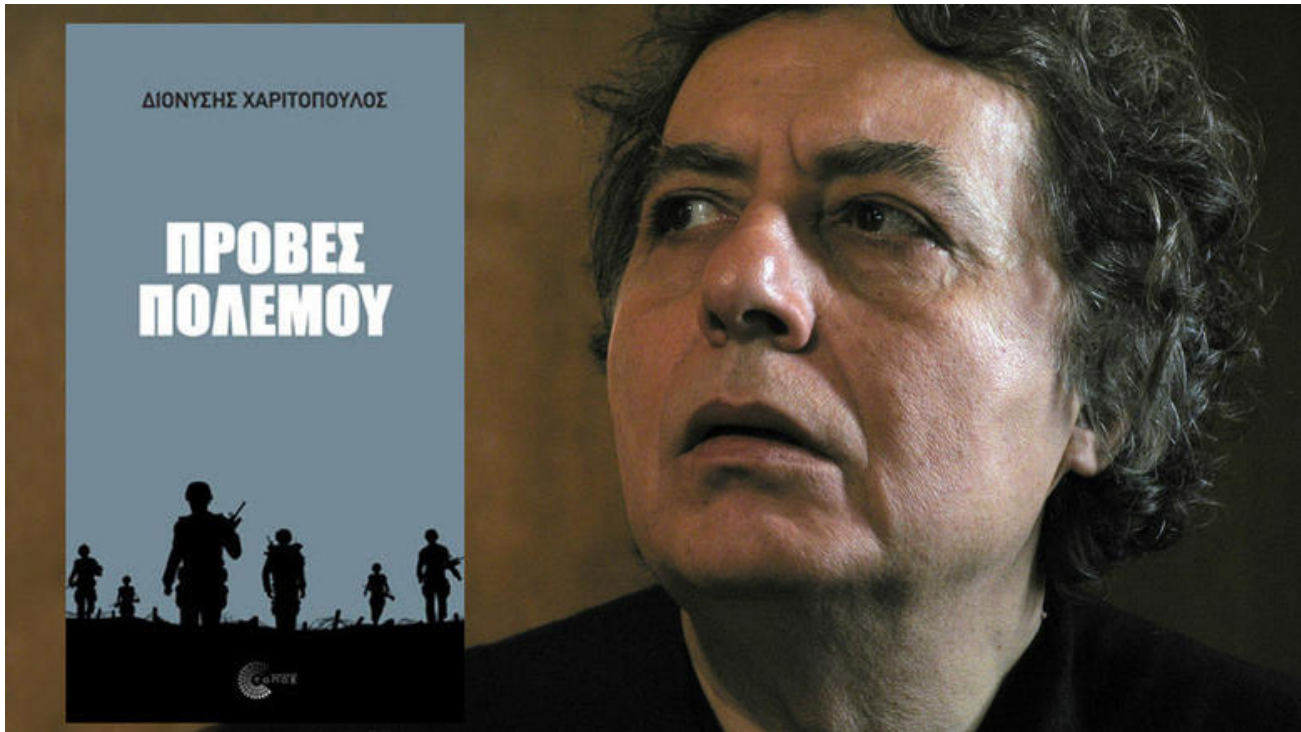
Προσωπικά ανακαλύψαμε τον Διονύση Χαριτόπουλο μέσα από το «Ο άνεμος κουβάρι» που πέρασε για πάντα στο πάνθεον των αγαπημένων μας αναγνωσμάτων. Ο ίδιος ωστόσο έχει στο εργοβιογραφικό του μεγάλο αριθμό συγγραφικών έργων, διηγημάτων, μυθιστορημάτων, νουβελών κ.ο.κ. με «εκλεκτότερη» εξ αυτών τη βιογραφία του Άρη Βελουχιώτη.

Ο Διονύσης Χαριτόπουλος, το 2014 μας «χάρισε» ένα ακόμα τολμηρό μυθιστόρημα, αφιερωμένο στα της πατρίδας μας, της Θράκης και, συγκεκριμένα, στα του Έβρου. Με σημείο εκκίνησης τον Έβρο, ο συγγραφέας καταθέτει την άποψή του για τις Ένοπλες δυνάμεις και όσους τις στελεχώνουν, μέσα από την ιστορία ενός Δόκιμου Αξιωματικού που μεταφέρεται στις μονάδες της Ορεστιάδας, του Διδυμοτείχου και της Αλεξανδρούπολης.

«Πρόβες πολέμου» ο τίτλος του βιβλίου που κυκλοφορεί από τις Εκδόσεις «Τόπος» και γι' αυτό και τη λογοτεχνική «απεικόνιση» του Έβρου, των στρατοπέδων και των δυσμενών μεταθέσεων το πάλαι, μας μίλησε εν πρώτοις στο Διεθνές Συνέδριο με θέμα «Ταυτότητες: γλώσσα και λογοτεχνία», με αφορμή την επέτειο 20 χρόνων λειτουργίας του ΤΕΦ, ο κ.Μανόλης Σέργης, αναπληρωτής καθηγητής Λαογραφίας στο Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού του ΔΠΘ, μεταξύ των ερευνητικών ενδιαφερόντων του οποίου είναι και η μελέτη των σχέσεων της Λαογραφίας με τη Λογοτεχνία και την Ιστορία.

Ο αν. καθηγητής παρών πάντοτε στα δρώμενα του τόπου μας – βασικός επιστημονικός συνεργάτης των εντύπων των γιορτών «Παρακάθ' κι αροθυμίας» του Θρυλορίου- και με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πολιτισμική ταυτότητα της περιοχής μας, μεσούντος του Ιουλίου μας χαρίζει όμως για μια ακόμη φορά, ένα εξαιρετικό του κείμενο για την πρόσληψη της Θράκης και τη λογοτεχνική της αποτύπωση...

Μανόλης Σέργης όμως και απολαυστικός Έβρος – των φαντάρων και της θητείας τους στα μπλουζ των ακριτικών κωμοπόλεων...N.B.

Τον Διονύση Χαριτόπουλο (εφεξής Δ.Χ.) έχει απασχολήσει και παλαιότερα ο στρατιωτικός βίος, στο 525 τάγμα πεζικού (2006). Στο Πρόβες Πολέμου (το προτελευταίο διήγημά του, 2014) ένας δόκιμος αξιωματικός (μυθιστορηματικό alter ego του συγγραφέα) με «ύποπτα φρονήματα», μετατίθεται (λίγους μήνες μετά το πραξικόπημα του 1967) από την Ρεντίνα στον Έβρο και αρχίζει την περιπλάνησή του σε μονάδες της περιοχής. Γράφει συνεχώς το ημερολόγιο του, όχι μόνον εν είδει ρεπορτάζ, αλλά και ως εξομολόγηση, επιλογή που του έγινε ευχάριστη συνήθεια: «Εγώ γράφω σ' εμένα. Σημειώσεις» (σ. 33), «Σημειώνω όσα βλέπω, ακούω και σκέφτομαι. Από την ώρα που μπήκα στο τρένο. Σαν ημερολόγιο. Ή σαν στρατιωτικό ρεπορτάζ...» (σ. 19). Καταγράφει τα πάντα, προπάντων σκιαγραφεί ταυτότητες: εν πρώτοις την ατομική του ασυναίσθητως, χωροχρονικές του Έβρου, αλλά κυρίως από τον κόσμο του στρατού. Μέσα από τις τελευταίες αναπαριστά και επικίνδυνα εξουσιαστικά παιχνίδια: είναι η περίοδος που η Χούντα των συνταγματαρχών επιχειρεί να επιλύσει το «Κυπριακό». Οι Τούρκοι δεν δελεάζονται με τα ανταλλάγματα που τους προσφέρονται και οι συγκρούσεις στη Μεγαλόνησο θα οδηγήσουν τις δύο χώρες στα πρόθυρα ένοπλης σύρραξης. Στις 16 Νοεμβρίου του 1967 η τουρκική Εθνοσυνέλευση εξουσιοδοτεί την κυβέρνηση Ντεμιρέλ να κηρύξει τον πόλεμο εναντίον της Ελλάδας. Στις 19 Νοεμβρίου ο ελληνικός στρατός στον Έβρο βρίσκεται σε ύψιστη ετοιμότητα, αναμένει τη διαταγή για επίθεση, ασχέτως αν αυτή δεν έφθασε ποτέ. Η έκβαση της κρίσης ήταν επώδυνη για την Ελλάδα: το τουρκικό τηλεσίγγραφο περιελάμβανε μεταξύ των άλλων την απόσυρση της ελληνικής μεραρχίας ΜΕΝΕΛΑΟΣ από την Κύπρο. Ένα μήνα αργότερα ξεσπά το βασιλικό αντιπραξικόπημα. Η Εθνική Κυβέρνησις θα κατάγει, εις αντιστάθμισμα της παραπάνω εθνικής αποτυχίας, μια εσωτερική νίκη: θα καταστείλει το κίνημα των φιλοβασιλικών αξιωματικών («των στρατηγών») και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος θα εγκαταλείψει τη χώρα. Ένας ακόμη λησμονημένος εμφύλιος ξεσπά μέσα στις τάξεις του στρατού («Μετά σκοτωθήκαμε μεταξύ μας», σ. 124), με δολοφονίες «αντιπάλων» στρατιωτικών και επεισόδια «απείρου κάλλους», που περιγράφει παραστατικότατα ο αφηγητής.

Λόγω ελλείψεως χώρου αποφεύγω να αναφερθώ σε θεωρητικά ζητήματα που σχετίζονται με το παρόν

άρθρο, δηλαδή στις σχέσεις Λαογραφίας και Λογοτεχνίας, στις αναπαραστάσεις της ζωής εν γένει από την Λογοτεχνία, στο κατά πόσον δηλαδή η όντως πραγματικότητα και η αναπαριστώμενη διά της Λογοτεχνίας ταυτίζονται¹ • αρκούμαι, επίσης, σε ελάχιστες βιβλιογραφικές παραπομπές.

Γενική πρώτη παρατήρηση: Η «εξωτική» ζωή του Έβρου και του στρατού αποτελούν αφορμές να προκληθεί «πολιτισμικό σοκ»² στον Πειραιώτη αστό. Θεωρώ την στάση του «φυσιολογική»: με εξωτισμό και οριενταλισμό θεάται τον οριακό αυτόν ελλαδικό τόπο κάθε επισκέπτης-ταξιδευτής: πρωτίστως νιώθει να φέρει μεθ' εαυτού a priori το διασταλτικό «εμείς» κάθε φορά που ανακαλύπτει τους «άλλους» Θρακιώτες, και στις περισσότερες περιπτώσεις καταφέρνει να «εισχωρήσει» ελάχιστα στον τόπο και στις ανθρώπινες κοινότητες του. Ο συγγραφέας-αφηγητής διέρχεται μια διαβατήρια φάση της προσωπικής του ζωής (εφόσον υπηρετεί την στρατιωτική του θητεία) και μια πολιτισμική (μετάβαση από τον πολιτισμό της Αθήνας σε αυτόν του Έβρου). Όλα τού είναι πρωτόγνωρα: ο τόπος, οι άνθρωποι, τα ήθη τους, η πολεμική ένταση που διαχέεται στην ατμόσφαιρα, ο παράξενος κόσμος του στρατού. Στα Ρίζα (π.χ.) ακούει για πρώτη φορά τελάλη³, αλλά ως «παιδί της πόλης» δεν καταλαβαίνει τα λόγια του: «Κάτι για βουβάλια και περιβόλια λέει», «εφημερίδα ζωντανή» τον αποκαλεί (σ. 27). Εξ-οικειώνεται όμως τάχιστα με τις νέες συνθήκες, τις οποίες απεικονίζει με ρεαλιστικό θαυμασμό, παρά τις όποιες ενστάσεις μου που διατυπώνω παρακάτω. Η Θράκη είναι ετερογενής, οριακή, άρα είναι δύσκολος ο ετεροπροσδιορισμός της. Η παράξενη τοπικότητα (locality), ο πολυκερματισμός, το σύνθεμα των «όλων» (διαφορών και διαφορετικότητας) και του «μαζί» (συνύπαρξης), των εικόνων, των αισθήσεων και των ταυτοτήτων, συνδυασμένα με μια ορατή υπανάπτυξη, η πολυπρισματικότητα και η «τμηματικότητα» («segmentation») ωθούν τον κάθε επισκέπτη να αναρωτηθεί ποια είναι τελικά η ταυτότητά της.

Η επικράτεια του νομού Έβρου στο αφήγημα συνδυάζει πολλές ταυτότητες: Ως φυσικό χώρο κατ' αρχάς «... τον ερωτεύεσαι (...). Σε φρενάρει να δεις τη ζωή. Αργή, ήρεμη, νωχελική. Σαν τα βουβάλια που σέρνουν τα κάρα. Η ομορφιά δεν φαίνεται. Πρέπει να την ανακαλύψεις» (σ. 57). Τα ζώα-σύμβολα της περιοχής και της αργόσυρτης εξέλιξής της είναι οι νεροβούβαλοι, που παραπέμπουν στο προαιώνιο αγροτικό παρελθόν της, στην αργόσυρτη υπανάπτυξή της, στον προβιομηχανικό τύπο ανάπτυξης της οικονομίας της. Βυθισμένοι στις ελώδεις περιοχές του ποταμιού αφήνουν να φανούν μόνον τα κέρατά τους. Κάπως έτσι είναι όλη μας η ζωή, αποφαίνεται ο αφηγητής, ή τουλάχιστον πολλών εξ ημών, όχι μόνον αυτή στον Έβρο: «Δείχνει το ελάχιστο. Και αποκάτω πάλλεται» (σ. 57). Εδώ ο καθένας ζει περισσότερο με τον εαυτό του, παιχνιδίζει με τα όριά του και με την συνεχή πρόσμιξή του με ταυτότητες. Αυτοπροσδιορίζεται και ετεροπροσδιορίζεται διαρκώς, κάτι που δεν ισχύει ως αναγκαία καθημερινή πρακτική σε άλλα σημεία του ελλαδικού χώρου, όπου η τοπικότητα και η ταυτότητα κρίνονται ως δεδομένες• εδώ τίποτα δεν είναι δεδομένο (γι' αυτόν που θα αμφισβητήσει) ή όλα είναι οριοθετημένα (γι' αυτόν που δεν αποτολμά να τα υπερβεί). Ο συγγραφέας βλέπει και ζει με τα μάτια του φιλοξενούμενου, του περαστικού, η ματιά του διαφέρει από το βλέμμα του ντόπιου. Κρίνει επίσης πως αν δεν ήταν παραμεθόριος περιοχή, θα είχε τουριστική ανάπτυξη καθ' όλο το έτος, χειμώνα καλοκαίρι (σ. 57). Το ομώνυμο ποτάμι είναι «μεγαλόπρεπο», ένα θαυμάσιο φυσικό landscape, με σμήνη αγριόπαπιων, πελεκάνων, ερωδιών, αγριόχηνων (σ. 57). Αυτό όμως το θαυμάσιο φυσικό περιβάλλον δεν αρκεί για να σώσει τον τόπο, αφού καταργείται από τις πολιτικές και κοινωνικά κατασκευασμένες χρήσεις του.

Η χωρική υπόσταση της περιοχής παρουσιάζεται εκ των πραγμάτων θραυσματικά, όπως ελλιπής εκ των πραγμάτων είναι κάθε προσπάθεια να συντεθεί στην ολότητά της η λογοτεχνική εικόνα μιας ευρύτερης επικράτειας. Τα αναπαριστώμενα όμως στο διήγημα δείγματα κρίνω πως εκπροσωπούν αντιπροσωπευτικά το όλον. Π.χ., η Ορεσιτιάδα του 1967 είναι σαν μια υπό κατασκευήν πόλη, φαντάζει στον αφηγητή ως σκηνικό

ταινίας γουέστερν: ένας φαρδύς χωμάτινος δρόμος, με δυο σειρές σπιτιών (μια δεξιά και μια αριστερά) και με «σήματα κατατεθέντα» της την παχιά άσπρη σκόνη που καλύπτει τον δρόμο, τα κάρα που τον διασχίζουν και τα αργοκίνητα βουβάλια (σ. 13).

Τα στρατόπεδα αποτελούν μια από τις ετεροτοπίες⁴ του Έβρου. Εξηγώ: Το στρατόπεδο είναι ένας κατασκευασμένος από την κρατική εξουσία χώρος, με όλα εκείνα τα στοιχεία που πρέπει να διαθέτει για να επιβάλει εκείνη ισχυρή την παρουσία της, αφού εγκιβωτίζει σ' αυτόν τη δομή της και προσδίδει στους μόνιμους ή προσωρινούς ενοίκους του συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ρόλους, ταυτότητες, τρόπους συμπεριφοράς. Όπως όλοι οι χώροι που έχουν θεσμισθεί να διαφυλάσσουν ρόλους, τα στρατόπεδα ρυθμίζουν με απόλυτο τρόπο τη ζωή των μελών τους• είναι χώροι στους οποίους ενισχύονται οι ανδρικές ταυτότητες. Η ατομικότητα ισοπεδώνεται με την υπαγωγή όλων στο τυπικό της τυποποιημένης επιβεβλημένης λειτουργίας τους. Παντού επιβάλλεται να επικρατεί ομοιομορφία. Το στρατόπεδο στην Ορεστιάδα είναι «... Σχεδόν μυστικό. Περίφραξη πρόχειρη. Δέντρο πουθενά. Αξιωματικοί και στρατιώτες με πράσινες φόρμες και τζόκεϊ. Τζιτζίκια. Υπόστεγα με υλικά. Αποθήκες πυρομαχικών. Στοιχημένες σειρές βαρέλια βενζίνας. Σκεπασμένα με δίχτυα παραλλαγής. Οχήματα και βαριά όπλα. Όλα αμερικάνικα (...). Πολύ γκαγκάν κατάσταση. Σαν να βλέπεις αμερικάνικη πολεμική ταινία. Ο Όντι Μόρφι λείπει. Χώμα πουόδρα. Παχύ, να βουλιάζει το πόδι σου μέσα. Σκέφτομαι τη λάσπη όταν πιάσουν βροχές. Μαλεμπί θα γίνεται» (σ. 14-15). Σε ένα άλλο, της Αλεξανδρούπολης, αχανές, υπάρχουν «μεγάλες αποθήκες επιστράτευσης (...). Τις έχουν χρεωθεί δόκιμοι που λιάζονται. Ούτε τις ανοίγουν να δουν μέσα. Έχει ο καθένας τρεις τέσσερις στρατιώτες για τη συντήρηση υλικών και οχημάτων. Λιάζονται κι αυτοί πιο πέρα» (σ. 67). Εικόνες μιας ειρηνικής περιόδου...

Ο Έβρος ποταμός-όριο

Τα όρια είναι πολυδιάστατες κοινωνικές κατασκευές. Ο αφηγητής μας ταξινομεί τον κόσμο με αντιστίξεις, με την ανθρωπολογική αρχή του δυισμού. «Αντιμετωπίζει τη διαίρεση του κόσμου ως έκφραση διπλής οργάνωσης και αποκρυπτογράφησης των συμβόλων»⁵. Π.χ., ορίζουμε την ταυτότητα συνήθως διά του αντιθέτου, είμαστε αυτό που δεν είναι οι Άλλοι: «Για μένα όλα είναι καινούργια. Ο τόπος και οι άνθρωποι. Άλλο η παραμεθόριος από την ενδοχώρα. Εντελώς άλλο» (σ. 20). Γράφει σαν να ανακάλυψε τους Αζάντε!

Το όριο-σύνορο ορίζει την έκταση της εδαφικότητας (territoriality), άρα της εθνικότητας, γίνεται δηλαδή το σύμβολο της διαφοράς, συμπυκνώνει όλα τα αρνητικά συναισθήματα για τον απέναντι κείμενον Άλλον⁶. Αλλά το όριο δεν είναι συναρτημένο αποκλειστικά με τον χωρισμό, την αντιδιαστολή, τη διάκριση, ως εστία τριβών, διαμαχών, πολέμων. Χωρίζει και ενώνει ταυτόχρονα, ανήκει συγχρόνως σε δυο κόσμους, σε δυο συμβολικά σύμπαντα, που μπορεί να βρίσκονται σε σχέση αντίθεσης ή αμοιβαιότητας-ομολογίας. Γι' αυτό το όριο είναι πεδίο μετεωρισμών, επίφοβο όπως κάθε όριο-πέρασμα, διανοίγει διόδους επικοινωνίας, αλλά και απειλών. Η σύγχρονη θεώρησή του δεν αρκείται στο «μαύρο-άσπρο», αφού η έννοιά του (που δημιουργεί και συντηρεί αποκλειστικά και μόνον διακρίσεις και διαχωρισμούς) δεν υφίσταται πλέον⁷, ασχέτως αν οι εθνικές ρητορικές - εκατέρωθεν του ορίου - τονίζουν παντοίως τη διαφοροποίηση ως προς τον εκτός αυτού Άλλον: ανάμεσα στις δύο αυτές οριοθετήσεις υπάρχει πάντα μια τεράστια ζώνη με ενδιάμεσα θέματα, σχέσεις, δράσεις. Είναι τα «κατώφλια» των ορίων. Προ πολλού ο ντε Σερτώ είχε επισημάνει το «παράδοξο του συνόρου»⁸, οι δε σύγχρονες Border Studies επισημαίνουν ότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι κατάργηση συνόρων, αλλά επαναδιευθέτησή τους. Οι λεγόμενες «παγκόσμιες πολιτισμικές ροές»⁹ εσχάτως έχουν λάβει εκρηκτική διάσταση, πολλαπλασίασαν τα σημεία επαφής / διεπαφής, συνάντησης, συνοίκησης. Επιβεβαιώνεται κι εδώ η νεωτερική θεώρηση του ορίου: το σύνορο-Έβρος χωρίζει δύο κράτη, αλλά δεν υπάρχει απόλυτη αντιστοιχία ανάμεσα σ' αυτό και στις εθνικές σχέσεις που υποτίθεται ότι αποτυπώνει. Η θεωρία (όσον αφορά στις μεταξύ του ορίου περιοχές, ένθεν και ένθεν, στις ενδιάμεσες ζώνες) αποφαίνεται ότι αυτές παρέχουν την

αφορμή για επανασηματοδοτήσεις επιμέρους διαφορών, αλλά και δράσεων, σχέσεων, αξιών.

Στον Έβρο του Διονύση Χαριτόπουλου τα όρια είναι ανοικτά περισσότερο για παράνομες δράσεις. Οι λαθρέμποροι διαφόρων ειδών μπιανοβγαίνουν, «είναι τόσο πολλοί που θα μπορούσαν να τουςβάλουν συγκοινωνία», οι στρατιώτες «έχουν φουμάρει όλο το χόρτο που φυτρώνει στον Έβρο. Φέρνουν κι από την άλλη όχθη» (σ. 20). Γνωρίζουν τα περάσματα, τα μαθαίνουν και στους Τούρκους κομάντο, οι οποίοι με τη σειρά τους συλλαμβάνουν τους Έλληνες σκοπούς, αφαιρούν όπλα, γράφουν συνθήματα, δράσεις που μιμούνται και οι «απέναντι» φρουροί. «Τσαλίμια των συνόρων. Χάνονται ψυχές. Στα μουγγά. Η υπόθεση πνίγεται αμέσως» (σ. 35-36)¹⁰.

Κάποιοι άλλοι όμως επιμένουν στην αδιατάρακτη ισχύ των ορίων• είναι αυτοί που έχουν θεσμικά επιφορτισθεί τη φύλαξή τους, οι αξιωματικοί. Η φύλαξη ενός ιερού συμβόλου καθιστά την πράξη ιερή αφ' εαυτής: «Το πεδίο τιμής για τον Έλληνα αξιωματικό είναι ο Έβρος. Εδώ είναι η θέση μας. Φυλάμε Θερμοπύλες. Είναι τιμή για τους αγρυπνούντες! Δεν έχουμε καλούς γείτονες. Καραδοκούν να πάρουν κομμάτι μας» (σ. 33-34). Ο Έβρος του 1967 είναι ένα απόρρητο εθνικό όριο (σ. 26), που «... μυρίζει πόλεμο. Το καταλαβαίνεις μόλις φτάνεις. Μπαίνεις σε στρατιωτική ζώνη. Πουθενά δεν θα δεις τόσες στολές, πηλήκια, μπερέδες, τζόκεϊ, κράνη (...). Επιφυλακή, συσκότιση. Αυξημένα μέτρα ασφαλείας (...). Ο Έβρος είναι το θερμόμετρο της αντιπαλότητας με τους Τούρκους. Με το παραμικρό στην Κύπρο ή στο Αιγαίο, η θερμοκρασία στον Έβρο ανεβαίνει» (σ. 24).

Ο Έβρος ως εξορία

Γράφει ο Διονύσης Χαριτόπουλος: «Τόπος προορισμού για όσους δεν έχουν βύσμα¹¹. Ή έχουν ύποπτα φρονήματα. Εξορία για τα μαμόθρεφτα. Καρφί δεν μου καίγεται. Γουστάρω κιόλα. Να δούμε πώς ζει και ο υπόλοιπος κόσμος. Τι είμαστε εμείς στην Αθήνα. Γαλαζοαίματοι;» (σ. 11). Η εξορία μπορεί να θεωρηθεί δημόσιος, πολιτικός χώρος, με τη διαφορά ότι είναι επισήμως ποινικοποιημένος, αφού η ποινή της πολιτικής εκτόπισης είναι απόφαση της πολιτικής εξουσίας. Η Μακρόνησος (π.χ.), το σύμβολο του Εμφυλίου, συστήνεται για να καταστείλει μια συγκεκριμένη πολιτική, αποτελεί πολιτικό θεσμό που «καταστρέφει στοιχειώδεις μορφές (του) πολιτικού»¹². Υπάρχουν τόποι που θεωρούνται εξορίες λόγω της απόστασης από ένα ορισμένο κέντρο (των εξελίξεων) και της δύσκολης προσπελασιμότητάς τους (π.χ., τα νησιά της άγονης γραμμής, η Θράκη, η δυτική παραμεθόριος χώρα). Ο όρος εξορία εξ ορισμού περιλαμβάνει το αρνητικό, το έξω από το όριο του συνηθισμένου και του φυσιολογικού. Η τοποθέτηση ενός φαντάρου σε στρατόπεδο του Έβρου είναι όμως μια απολύτως νομιμοποιημένη απόφαση. Σημασία έχει η άλλη νομιμοποίηση, αυτή στη συνείδηση κάθε Έλληνα πολίτη, όχι μόνο του στρατιώτη ή του δημοσίου υπαλλήλου που αποστέλλεται να υπηρετήσει εκεί: οι περισσότεροι εξ ημών έχουμε γίνει αυτήκοοι μιας τέτοιας απειλής από πρόσωπα που κατέχουν νομιμοποιημένη ή μη εξουσία. Κάθε μετακίνηση πολίτη από τον οικείο του χώρο είναι έτσι κι αλλιώς εξορία, μοιάζει - τηρουμένων των αναλογιών - με την έννοια που έχουμε όλοι κατά νουν: τη βίαιη ρήξη ανάμεσα στο άτομο και τον γενέθλιο τόπο του, ανάμεσα στον εαυτό και στην πραγματική του πατρίδα. Μέσα από τα φίλτρα της αλλοιώνονται τα πάντα, πρωτίστως τα οικεία, δηλαδή γίνονται αν-οικειωτικά, ειδικά όταν αυτή είναι οριστική απομάκρυνση. Φίλοι και συγγενείς, αγαπημένα αντικείμενα, αλλά και η μνήμη, αρχίζουν να φαίνονται μακρινά (όπως συμβαίνει σε κάθε σχέση που μεσολαβείται από χωροχρονική απόσταση). Έτσι, ο εξόριστος γίνεται ένας «Άλλος», ο οποίος καλείται να προβεί σε μια εκ νέου αυτοπαρουσίαση, απότοκο της οποίας είναι συνήθως η ετεροπαρουσίαση. Η ανασύσταση ή ανασυγκρότηση της ταυτότητάς του τότε γίνεται επιτακτική ανάγκη. Αξίες και σχέσεις επαναξιολογούνται, φιλτράρονται, για να αξιολογηθεί η αντοχή τους.

Η εκτός στρατοπέδου ζωή των μονίμων, των δοκίμων και των φαντάρων βαίνει εκ των πραγμάτων

παράλληλα με την κοινωνική ζωή στην επικράτεια του Έβρου. Καθημερινά σχεδόν έχουν άδεια εξόδου. «Το μόνο που μας ενδιαφέρει είναι τα κορίτσια (...). Και πού θα τα πούμε. Πού 'χει πανηγύρι. Πού γίνεται γάμος. Εκεί χτυπάμε κάρτα. Αύριο δεν υπάρχει» (σ. 75). Στο Τυχερό, π.χ., βρίσκονται προσκεκλημένοι όλοι σε γάμο, είναι «όλοι καλοδεχούμενοι», συμμετέχουν πλήρως στα δρώμενα. Ο αφηγητής επιβεβαιώνει το φιλόξενο πνεύμα του θρακικού λαού, ειδικότερα στις ειδικές στιγμές του βίου του. Αυτός ο «συντηρητικός» τόπος είναι ταυτόχρονα «ανοικτός»: διά της φιλοξενίας αίρονται οι τυχόν απαγορεύσεις. Οι γάμοι ακόμη διασώζουν στην περιοχή το λαμπρό τελετουργικό τους και τη λαμπρή διασκέδαση: «Γίναμε ντέφι» γράφει, οι στρατιωτικοί χόρευαν χωρίς να γνωρίζουν τους χορούς, κατέβαλαν «ενθέρμως» στα όργανα όλα τα χρήματά τους. Μας διασώζει μάλιστα στίχους από δύο γαμήλια τραγούδια που του άρεσαν ιδιαιτέρως, εμφανίσει στο εδώ παρακάτω, άγνωστό του φυσικά, ένα «σουξέ» που τραγουδούσαν όλοι στη διαπασών:

- Κατέβα Στέργιου μ'

κατέβα γκζάνι μ'

να σε παντρεύουμι.

- Δεν κατιβαίνω, δεν αλλάζω,

γαμπρός δεν γίνομι.

Τα σημάδια πίσω να πάτι

Στέργιους πισμάνιψι (σ. 36)

Η χαρτοπαιξία είναι το «σπορ των συνόρων» για τους μονίμους και τους εφέδρους αξιωματικούς. «Χαρτί» για να περάσει η νύχτα, συγκεντρώνονται σε άδεια δωμάτια, συμποσιάζονται με άφθονο κονιάκ, «άγνωστες μάρκες», τις οποίες σημειώνει ο αφηγητής για να θυμάται (σ. 76). «Συναντήσεις σε Ορεστιάδα, Διδυμότειχο και περίχωρα. Από σπίτι σε σπίτι. Ολονυχτίες. Τα Σαββατόβραδα πάει σερί μέχρι Δευτέρα πρωί» (σ. 20), τα ποσά που αλλάζουν χέρια είναι πολλά, πάνε «σύννεφο οι τραβηχτικές έναντι μισθού» (σ. 20). Άλλοτε διασκεδάζει στα μπαρ και τα κλαμπ που «άνθιζαν» εκείνη την εποχή: «...υπόγειο μπαρ "Χρυσό Παγόνι" με τη Βαγγελιώ, τη Λευκή και τ' άλλα κορίτσια», το κλαμπ Africa στην Κομοτηνή με ντόπια χανουμάκια, το στέκι του Βαρσάμη έξω από την Ξάνθη για οδηγούς φορτηγών και κυρίες της νύχτας, ένα εξοχικό κέντρο «που στέλνει τις σερβιτόρες σπίτι και βολεύονται οι ξενομερίτες μαγκούφηδες. Δικαστικοί, γιατροί, στρατιωτικοί, δημόσιοι υπάλληλοι» (σ. 69).

Τα κορίτσια του Έβρου

Η ζωή είναι πάμφθηνη. «Με ένα κατοστάρικο μεθάς ένα χωριό. Αν δεν είσαι νοικοκυρόπαιδο, να απολυθείς με κομπόδεμα, ή θα τα πίνεις ή θα τα παίζεις» (σ. 21). Ο μισθός του είναι 2.500 δρχ. το μήνα (σ. 21). Με ένα εικοσάρικο «αγοράζεις ένα πακέτο τσιγάρα, πας σινεμά, τρως και δυο σουβλάκια. Την περνάς» (σ. 84). Το ενοίκιο του σπιτιού του στην Αλεξανδρούπολη (σχεδόν επιπλωμένο, με υπέρδιπλο κρεβάτι, το τονίζει ιδιαιτέρως) κοστίζει 400 δραχμές (σ. 71-72).

Κάθε δόκιμος του αφηγήματος «... είναι ο πρώτος γαμπρός». «Τα κορίτσια τρέχουν πίσω τους. Χαμογελάνε. Παίζουν. Στραβώνονται στον πρώτο κόπανο. Σκίζουνται. Τα δίνουν όλα. Αυτό δεν είναι ερωτικό κυνήγι. Είναι θηλυκή γενοκτονία. Διαλέγεις και καρφώνεις» (σ. 47). Οι συμπεριφορές αυτές τούς διαμορφώνουν - κατά τον αφηγητή - στρεβλές αυτοεικόνες: «Περνιούνται για γόηδες». Ο συγγραφέας εμφανίσει στη σημασία του «ηγεμονικού» τους ενδύματος, που εντυπωσιάζει, προσδίδει κύρος, θέμα στο οποίο θα μπορούσα να εντυπώσω γράφοντας ολόκληρες σελίδες. «Φοράνε ωραία στολή. Πηλήκιο», το «... γαμπριλίκι τους είναι η στολή». Στο συμβολικό κεφάλαιο 14 που τους παρέχει και μόνον η εικόνα της στολής εντάσσει δύο ακόμη παραμέτρους: είναι ξένοι και μιλάνε διαφορετικά. Οι τρόποι με τους οποίους οι κοπέλες υποτάσσονται στην «εξουσία της στολής» είναι χαρακτηριστικοί και ο αφηγητής δεν αποσιωπά το γεγονός.

Τα ερωτικά περιστατικά με τις ντόπιες ανύπανδρες κοπέλες ή τις «μεγαλοκοπέλες» κατέχουν ικανό μέρος στις αφηγήσεις του Δ.Χ., ο σεξισμός είναι πανταχού διάχυτος, λόγω και της ιδιότητας του αφηγητή ως στρατιώτη. «Το μόνο που μας ενδιαφέρει είναι τα κορίτσια. Ποια θα ρίξουμε στο κρεβάτι» (σ. 75). Ο ίδιος δέχεται (π.χ.) «... αποκάλυπτη επίθεση» στην Ορεστιάδα, στη βόλτα της πόλης, από μια «μεγαλοκοπέλα» αυτοαποκαλούμενη με το ακλήρημά της «Γαλαζοβράκισσα». «Τη νύχτα μπήκα από την πίσω πλευρά. Πήδηξα κοτέτσια. Κόντεψαν να με φάνε τα σκυλιά. Τα καλόπιανα, μη γαυγίζουν και ξυπνήσουν τον κόσμο, αυτά λυσσάγανε. Νύχτα μπήκα. Νύχτα με πέταξε έξω μη με δει ο κόσμος» (σ. 22).

Στα στιγμιότυπα όπου αποδίδονται οι συνενυρέσεις με τα κορίτσια της περιοχής αντιπαρατάσσω ένα τραγικό αντίβαρο: τις απεγνωσμένες προσπάθειες που καταβάλουν οι νεαρές αυτές υπάρξεις προκειμένου να ξεφύγουν από τον ασφυκτικά κλειστό μικρόκοσμό τους. Ο ντόπιος γυναικείος πληθυσμός βιώνει συνθήκες στέρησης των ανέσεων της ζωής του άστεως (= ζει μόνιμα στην εξορία). Κάθε χωρικός (το έχει εκφράσει προ πολλού ο δάσκαλός μου Μ. Μερακλής) επιθυμεί κατά βάθος να γίνει αστός. Τα κορίτσια ονειρεύονται τη φυγή στις «μεγάλες, μακρινές και απλησίαστες πόλεις», «... λαχταράνε να τις ταξιδέψεις μαζί σου. Σου φέρνονται τρυφερά, μελιστάλαχτα. Μέχρι υπερβολής» (σ. 47). Άλλες ζητούν την σωματική ικανοποίηση, ανίκανες να αντισταθούν στις επιταγές του ερωτικά ανικανοποίητου νεανικού τους κορμιού εγκαταλελειμμένου - αναγκαστικά - από τους προ πολλού μετανάστες άνδρες τους. Μια τέτοια παράνομη προσωπική συνεύρεση αναφέρει ο αφηγητής κατά τη διάρκεια ενός γάμου, με μια μικροπαντρεμένη νεαρή, που είχε «... άντρα στη Γερμανία. Άντε να τη μαζέψουν τα πεθερικά. Γίνεται;» (σ. 37). Φυσικά όχι...

Ο συγγραφέας είναι μάλλον υπερβολικός στο παραπάνω ζήτημα: ίσως επειδή γράφει μυθιστόρημα και επιθυμεί να εξάρει την τραγικότητα που ενυπάρχει στο όλον ζήτημα ή επειδή «λειτουργεί» ως αφηγητής υπό την ιδεολογική ταυτότητα ενός άνδρα-δοκίμου, ή επειδή τέλος δεν γνωρίζει αρκούντως τα ήθη της περιοχής. Η επιτόπια λαογραφική έρευνα το 1967 – κρίνω πως – ίσως θα έφερε εις φως διαφορετικά αποτελέσματα. Επικαλούμαι πρωτίστως τον «συντηρητικό χαρακτήρα» της παραμεθορίου αυτής περιοχής του ελληνισμού και την μέχρι τώρα πείρα που έχω αποκομίσει από την επιτόπια έρευνα στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης (για άλλους λόγους και για άλλα ερευνητικά αντικείμενα/θέματα): κάθε μορφή συναναστροφής μιας γυναίκας εκείνην την περίοδο (ανεξαρτήτως ηλικίας και καταστάσεως) με φαντάρο (ή με μουσουλμάνο, που θα καταργούσε το χρίσμα της βάπτισής της) εθεωρείτο στίγμα. Ο έρωτας του ήρωα για μία από αυτές τις τραγικές υπάρξεις που αντιστέκεται στις προκλήσεις του «κυνηγού/ξένου» αποτελεί ίσως αφ' ενός την εκδήλωση όσων προείπα, αφ' ετέρου συνθέτει τις καλύτερες (κατά την άποψή μου) σελίδες του βιβλίου: αναφέρομαι στο μυθιστορηματικό του Μαργούδι, το «τιγράκι», το αγρίμι, την απλησίαστη, την απόρθητη (ίσως γι' αυτό και ο μεγάλος έρωας του αφηγητή) που τελικά κατακτιέται (σ. 90-91).

Υπάρχει ένα ακόμη τραγικό στοιχείο στις αφηγήσεις για τα νεαρά κορίτσια του Έβρου: η ανεκτίμητη, καταδικασμένη εις αφάνεια φυσική ομορφιά τους, συνοδευμένη με μια ευγένεια καταγωγής. Σώματα και ψυχές υπό άλλες συνθήκες που θα ανθούσαν και θα γέμιζαν με ομορφιά και καλοσύνη τον κόσμο, θα τον έκαναν ομορφότερο. Σαν την Σιμέλα, μια «Ομορφιά που πονάει», ίδια κατ' εικόνα με την διάσημη Τζούλι Κρίστι. Θα «μαραθεί στο Διδυμότειχο. Θα χαθεί στους χωματόδρομους. Το πολύ να καμαρώνει κάποιος ότι έχει όμορφη γυναίκα. Χωρίς να υποψιάζεται τον θησαυρό». Είναι άλλη μια απόδειξη στην βασική παρατήρηση του ξένου-αφηγητή ότι στον Έβρο (και σε όλη τη Θράκη) πρέπει να έχεις διεισδυτικό βλέμμα για να ιδείς και να εκτιμήσεις την ομορφιά, απ' όπου κι αν αυτή εκχειλίζει. Μερικά πλάσματα-γυναίκες δεν είναι για γάμο, ισχυρίζεται ο Δ.Χ. «Ανήκουν σε όλους, κάνουν τον κόσμο να ονειρεύεται» (σ. 54). Θα μπορούσε – νομίζω – να ισχύσει και για τους άνδρες...

***Ο Μανόλης Σέργης είναι αναπληρωτής Καθηγητής Λαογραφίας στο Δ. Π. Θ.**

- 1Βλ. εντελώς ενδεικτικά Μ. Γ. Σέργης, Αστική Λαογραφία. Αναπαραστάσεις της Αθήνας (1880-1896) στο συγγραφικό έργο του *Μιχαήλ Μητσάκη: Χώρος, κοινωνία, πολιτισμοί, ταυτότητες*, Ηρόδοτος, Αθήνα 2016, 153 κ.ε.
- 2Μ. Agar, *The professional stranger: An informal introduction to Ethnography*, Academic Press, New York 1996.
- 3Πρβλ. Γ. Γκίκας, *Ντελλάληδες. Έρευνα και χρονικό*, Αστήρ, Αθήναι 1983.
- 4Μ. Foucault, «Des espaces autres», στο *Dits et écrits*, v. II, Gallimard, Paris 2001, 1571-1581. Βλ. τώρα Μ. Foucault., *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα*, μετάφρ. Τ. Μπέτζελος, Πλέθρον, Αθήνα 2012, 255-270.
- 5Μαρίνα Πετρονώτη, «Εισαγωγικά. Όρια και περιθώρια: Εντάξεις και αποκλεισμοί», στο Ρωξάνη Καυταντζόγλου, Μαρίνα Πετρονώτη (επιμ.), *Όρια και περιθώρια: Εντάξεις και αποκλεισμοί*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2000, 13.
- 6Ευ. Αυδίκος, «Εισαγωγή», στο Ευ. Αυδίκος (επιμ.), *Λαϊκοί πολιτισμοί και σύνορα στα Βαλκάνια*, Πεδίο, Αθήνα 2010, 12-13.
- 7Μαρίνα Πετρονώτη, «Εισαγωγικά...», ό.π., 12.
- 8Μισέλ ντε Σερτώ, *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική. Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν*, μετάφρ. Κική Καψαμπέλη, Σμίλη, Αθήνα 2010, 303, 304.
- 9Ο όρος του Arjun Appadurai, στο *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1996.
- 10Από το Ημερολόγιο Τάγματος: «Μετά την δωδεκάτην νυκτερινήν και περί ώραν 01.00 ένοπλος ομάς εκ τεσσάρων Τούρκων στρατιωτών εισήλθεν εις το ελληνικόν έδαφος και έπεσεν σε ημετέραν ενέδραν. Επακολούθησεν παρατεταμένη ανταλλαγή πυροβολισμών. Δύο Τούρκοι ετραυματίσθησαν. Συνελήφθησαν τρεις, και ένας τραυματίας διέφυγεν εις το σκότος» (σ. 37).
- 11Πρβλ. Β. Γκινόπουλος, *Το λεξικό του ρουσφετιού και της κομπίνας*, Παπαζήσης, Αθήνα 2007, 19.
- 12Π. Παναγιωτόπουλος, «Η αμετροέπεια της βίας, ο πόνος και η αναίρεση της “αναμόρφωσης” στη Μακρόνησο», στο Στρατής Μπουρνάζος και Τάσος Σακελλαρόπουλος (εκδ.), *Ιστορικό τοπίο και ιστορική μνήμη: το παράδειγμα της Μακρονήσου*, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000, 287.
- 13Edward W. Said, *Αναστοχασμοί για την εξορία*, Scripta, Αθήνα, 2006, 286.
- 14Μια από τις γνωστότερες έννοιες που εισήγαγε ο γάλλος διανοητής Π. Μπουρντιέ.
- 15Για τον όρο βλ. Μ. Γ. Σέργης, *Ακληρήματα. Οι αλληλοσατιρισμοί ως όψεις της ετερότητας την αρχαία και τη σύγχρονη Ελλάδα*, Αντώνης Αναγνώστου, Αθήνα 2005.